

KERK in DEN HAAG

MAANDBLAD VOOR SPIRITUALITEIT, CULTUUR EN SAMENLEVING JANUARI 2014 ■ WWW.KERKINDENHAAG.NL

PAGINA 3

**Jonge reizigers
doen hun verhaal**

PAGINA 5

**Joline van Poppel,
steun voor studenten**

PAGINA 8

**Kleine boekjes
vol zilverwerk**

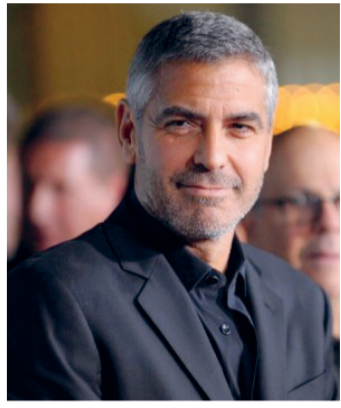
NIUWJAAR: AANDACHT VOOR VERNIEUWING ■ Lied van troubadour Martijn Breeman ■ Protestanten zoeken visie ■ Pausenquôte onwerkbaar

Clooney en Schuurman in Humanity House

HET 'ERVARINGSMUSEUM' HUMANITY House wijdt een nieuwe tentoonstelling aan beroemde weldoeners uit binnen- en buitenland. Je kunt een kijkje nemen in nagebouwde werkruimten van goedbedoelendstichtingen. Daar zetten bekendheden als Najib Amhali, George Clooney en Bill Gates zich voor

in. Ook Katja Schuurman is aanwezig.

DINSDAG T/M VRIJDAG OPEN VAN 10-17 UUR; 'S WEEKENDS 12-17 UUR.

Katja Schuurman en George Clooney.

Boei 90: baken in Wateringse Veld

Gezellige club, met puddinkje toe

De 'ontmoetingsmaaltijd' in de ruimte van Boei 90, ingericht als huiskamer.

REPORTAGE In Wateringse Veld staat geen kerkgebouw, maar de christelijke gemeenschap Boei 90 timmert er stevig aan de weg. Je kunt er ook eten.

'W'EBBEN ONS STEKKIE gevonden', zegt Bernadette. Ze woont in hetzelfde portiek als Ineke en Marianne en spreekt eens in de twee weken op maandagavond met hen af bij de brievenbussen beneden in de hal. Onderweg naar het hoofdkwartier van Boei 90 pikken ze nog even Anneke op, eveneens uit Wateringse Veld. Zo ging het ook vanavond, en nu zitten ze tevreden aan het toetje, naar keuze een chocolade- of vanillepuddinkje. Samen met Paul, Alex, Gerie en nog

Lees verder op pagina 2

Petra de Nooy gaat pionieren in Laak

Alledaags en aansprekend

INTERVIEW Een 'missionair pionier'. Dat is Petra de Nooy (29). Ze gaat drie jaar 'pionieren' in het uitgestrekte stadsdeel Laak, waar veertigduizend Hagenaars wonen. Ze wordt verbonden aan de protestantse wijkgemeente van Laak.

'Ik wil graag mijn niet-gelovige nichtje meenemen, zonder dat ik met gekromde tenen hoeft te zitten'

krachtig, eenvoudig, alledaags en aansprekend is.'

Den Haag is voor De Nooy niet helemaal onbekend terrein. Haar hervormde grootouders komen uit Scheveningen. Pionier in Laak wordt haar eerste 'echte' baan in de kerk. 'Ik hou van de grote stad, met haar gevarieerde bevolking', zegt ze. Het belang van haar nieuwe werk ziet ze ruim. 'In veel kerken wordt een taal gesproken die de meeste mensen buiten de kerk niet meer verstaan.

Het aantrekkelijke van deze baan is, dat het werk ook voor mij een persoonlijke zoektocht wordt. Hoe kunnen we voor gewone mensen en gezinnen in Laak uitleggen wat het evangelie te bieden heeft? Als dat lukt, durf ik ook mijn niet-gelovige nichtje met een gerust hart mee naar de kerk te nemen, zonder dat ik met gekromde tenen hoeft

Lees verder op pagina 2

Bustes van grote denkers

Filosofen op de strijkplank

Voltaire.

Wie deze maand de Kloosterkerk binnenstapt, komt oog in oog met beroemdheden als Voltaire en Hannah Arendt te staan.

WELKE IDEEËN HADDEN Augustinus, Spinoza, Voltaire, Sartre, Hannah Arendt andere denkers over bijbel en kerk? In januari en februari brengen predikanten Margreet Klokke en Rienk Lanooij elke zondag een beroemde denker ter sprake.

Ze maken hun preken aanschouwelijk met behulp van de expositie 'Denkeiland' van beeldhouwster en fotografe Eveline van Duyl. Zij maakte bustes van een handvol beroemde filosofen en zette die op strijkplanken.

Op zich al een diepzinnig idee. 'Ik wilde de koppen zo veel mogelijk laten zweven. Het zijn hoofden gevuld met zware gedachten, maar tegelijk hebben de gedachten geen soortelijk gewicht. Een idee weegt niks. Een gedachte is er, en zó is die weer weg. Eigenlijk net als een strijkplank, die je inklaapt en weg zet.' De manier waarop Duyl de filosofen heeft uitgebeeld, zegt iets over haar kijk op de denkers. Hannah Arendts gezicht is vervaardigd met schelpen,

het haar met aangespoeld hout. Arendt is voor haar een lichtend voorbeeld; de schelpen reflecteren in het donker. 'Niet alleen was ze een van de weinige vrouwen tussen de filosofen,

Lees verder op pagina 2

Seks in de Bijbel

GEOLOF OF NIET: DISCUSSIES OVER DE weigerambtenaar, homoseksualiteit of reclameposters met veel bloot roepen heftige reacties op. Wat zegt de bijbel eigenlijk over naaktheid, intimiteit en relaties? Wat mocht toen en wat niet? Is er een seksuele ethiek? De Maranathakerk wijdt er een paar middagen aan. Axel Wicke leidt de gesprekken.

VANAF ZATERDAGMIDDAG 25 JANUARI, 14:00-16:00 UUR. MARANATHAKERK. INFO: (070) 331 64 32

Kloosterweekend bij de broeders

IN HET HAAGSE STADSCENTRUM, AAN de Oude Molstraat 35, wonen de broeders van Sint Jan. Wie een indruk wil opdoen van hun alledaagse leven of gewoon bezinning zoekt, kan een weekend bij hen komen doorbrengen.

VRIJDAG 24 JANUARI, 18:30 UUR TOT ZONDAG 16 UUR. KOSTEN € 85 (STUDENTEN € 45).

advertentie

Reinoud Schoemaker,
LETSELSCHADE ADVOCaat
Uw letsel mijn zorg
070 - 40 43 34 6
ADVOCaat@REINBOUDSCHOEMAKER.NL
WWW.REINBOUDSCHOEMAKER.NL

advertentie

Mystiek in de Kloosterkerk

Jij zingt in mij Jouw naam, mystiek dagboek - bloemlezing, van Carine Philipse, staat centraal in een avond rond mystiek in de Kloosterkerk, Lange Voorhout 2, Den Haag.

Op dinsdagavond 4 februari 2014 worden fragmenten uit dit boek voorgedragen en bijbehorende liederen ten gehore gebracht. Dr. Kick Bras, predikant en deskundige op het gebied van mystiek, houdt een inleiding. Tijd: 20.00-22.00 uur. Kerk open: 19.30 uur. Toegang: € 5,00. Parkeren? Parkeergarage van de Raad van State, Oranjestraat 15. U kunt deze avond ook het boek (met dvd) aanschaffen.

'Een inspirerend getuigenis van een mens die gedreven is door de goddelijke Geest. Zo'n getuigenis raakt aan ons diepste verlangen.' (Kick Bras, Friesch Dagblad 17-9-2013)

'Wat en hoe zij daarover schrijft maakt een volstrekt authentieke indruk.' (Frans Berkelmans, Benedictijns Tijdschrift nr. 3, 2013)

Jij zingt in mij Jouw naam, www.DiscoveryBooks.nl, € 19,90 inclusief dvd.

Omgaan met geld

'ALS JE VOLMAAKT WILT ZIJN, GA DAN naar huis, verkoop alles wat je bezit en geef de opbrengst aan de armen.' Dat zou Jezus aanbevelen hebben. Moeten zijn volgelingen dan het ideaal van materiële armoede nastreven? Jasper Klapwijk, predikant in de Ichtuskerk, houdt een voordracht over de manier waarop christenen met geld en bezit zouden kunnen omgaan.

DONDERDAG 9 JANUARI, 20 UUR. MUZEE SCHEVENINGEN, NEPTUNUSSTRAAT 92.

Gezellige kerk

Vervolg van pagina 1

paar anderen hebben ze een flinke pan witte rijst verorberd, met boontjes erbij en voorafgegaan door tomatensoep. 'Het is beter dan alléén eten', vindt

'In deze wijk is geen centrum waar je elkaar ontmoet'

Bernadette. 'Alleen is maar alleen. Je vereenzaamt gauw.'

Woonwijk

Johan van der Toorn is diaconaal werker bij Boei 90, een in 2008 opgerichte christelijke gemeenschap in Watering-

se Veld. Er staan geen kerken in deze nieuwe wijk. Boei 90 (aan de Treslonglaan 90) is een pionierskerk in een gewoon woonhuis. Van der Toorn vertelt dat een paar jaar geleden bij een leefbaarheidsonderzoek twintig procent van de ondervraagden aangaf 'een bepaalde mate van eenzaamheid' te ervaren. 'Ik denk dat eenzaamheid hier meer speelt dan in oudere wijken. Er is niet echt een centrum waar je elkaar kunt ontmoeten, dit is vooral een woonwijk.'

Daarom organiseert Boei 90 allerlei activiteiten om buurtbewoners bij elkaar te brengen en te verbinden. 'We zijn dienstbaar aan de wijk en geloven in het wijk-zijn', zegt Van der Toorn. Welkelijks komen er kinderen naar de Treslonglaan voor de kinderclub, tieners om te 'chillen' en volwassenen om

met elkaar te praten of te eten.

Evangelische stroming

Van de ongeveer honderdvijftig bij Boei 90 betrokken mensen bezoeken er zo'n tachtig à honderd de zondagse diensten in het voormalige Centrum voor Jeugd en Gezin aan de Laan van Wateringse Veld. 'Maar dat is slechts één onderdeel van het gemeente-zijn. Door-deweeks zijn er allerlei activiteiten die met geloof te maken hebben, en diaconale activiteiten voor de wijk. Deze zijn niet opgezet met de bedoeling mensen het evangelie door de strot te duwen. We hebben geen verborgen agenda.' Van der Toorn omschrijft Boei 90 als horend bij de meer evangelische stroming in de Protestantse Kerk in Nederland. 'Wij willen het geloof doorgeven en in de praktijk brengen, de liefde van

God zichtbaar maken. We willen graag dat mensen God en elkaar dienen.'

Laagdremkelig

De achtergronden van de betrokkenen zijn divers, ook op de maandagavond: rooms-katholiek, protestant, zelfs uit de 'zwaardere hoek'.

'Hier word ik opgevangen: hallo Ineke, hoe is het?'

'Dat is het mooie van Boei 90', zegt Marianne. 'Dat er verschillende achtergronden zijn, maakt niet uit. Het belangrijkste is dat iedereen wordt geaccepteerd zoals 'ie is. Het is hier laagdremkelig en kleinschalig.'

Anneke: 'Hier is saamhorigheid en gezelligheid. Je wordt opgenomen en praat met iedereen.'

Ineke, rooms-katholiek, bezocht voorheen noodgedwongen een r.-k. kerk in Wateringen, maar voelde zich er verloren. Ze is blij met de nieuwe gemeente. 'Bij Boei 90 word ik opgevangen: hallo Ineke, hoe is het?'

De meeste disgenoten hopen dat Boei 90 vaste voet aan de grond krijgt in Wateringse Veld, met misschien een eigen gebouw.

Paul: 'Een eigen gebouw hoeft voor mij niet, hoor. Ik voel me hier meer op mijn gemak dan in een strakke-pakken-kerk. Dit is veel ontspannender.'

Bernadette: 'Het zit bij mij in het hart, niet in het gebouw.'

MATTHIJS TERMEER

Petra de Nooy

Vervolg van pagina 1

te zitten.'

Kerk in Laak wil met het missionaire pionierswerk, dat uit verschillende landelijke en plaatselijke potjes betaald wordt, haar presentie in de wijk uitbreiden. Doel is het werken aan 'gemeenschapsoverbouw', met behulp van een startgroep. De vieringen-nieuwe stijl moeten, als het lukt, zelfs het hart van De Oase gaan vormen. Een 'cul-

'Hoe leggen we gewone mensen uit wat het evangelie te bieden heeft?'

tuurverandering', aldus het projectplan. Citaat: 'In De Oase dient ruimte te worden gecreëerd voor de exploratie van nieuwe gemeenschapsvormen en voor de ontwikkeling van nieuwe liturgische genres. Uitdaging is om

Petra de Nooy gaat op missie vanuit De Oase.

vanuit De Oase een buurt- en geloofsgemeenschap te doen groeien met een eigen wijze van vieren, die mensen van verschillende achtergronden kan verbinden. We willen investeren in een christelijke gemeenschap, die naar buiten toe een profiel ontwikkelt dat zowel houvast biedt en duidelijkheid schept, als ook een uitnodigende en gastvrije uitstraling geeft.'

Nieuwe paden

Voor Petra de Nooy klinken deze woorden als muziek in de oren. Ze wil graag ontmoetingen tussen allerlei bevol-

advertentie

Tyddewi
dé winkel in Den Haag sinds 2007
voor zingeving en spiritualiteit
Boeken, beelden, kaarten, kaarsen en nog veel meer...

Weissenbruchstraat 34, 2596 GJ Den Haag
info@tyddewi.nl (070) 3243115
www.tyddewi.nl

kingsgroepen organiseren. In De Oase komt ze overigens niet alleen te staan. Enkele diaconale werkers van Stek, onder andere gespecialiseerd in 'gewoon' diaconaal werk, hulp aan Afrikaanse vrouwen en schuldhulpverlening, werken al in de buurt. De Haagse protestantse gemeente ziet De Oase bij uitstek als een plaats om nieuwe paden te verkennen. Het projectplan spreekt van het organiseren van 'vruchtbare verbindingen tussen mensen uit de protestantse wijkgemeente, het diaconale buurtwerk en andere (christelijke) geloofsgemeenschappen en groeperingen in Spoorwijk-Laak.'

Stevige rock en jazz

Genoeg te doen dus. De Nooy spreekt van 'een avontuur' waaraan ze begint. Maar tegelijk is ze als jonge gelovige vrouw zeer gemotiveerd zich in de complexe wijk – volgens de statistieken een van de armste van de stad – te storten. Wat is haar credo? 'In het sollicitatiegesprek werd me dat ook gevraagd. Wat is voor jou de kern van het evangelie? Ik heb toen gezegd: 'Dat God van ons houdt, van jou en van mij. Die betrokkenheid van God op de mens, dat is toch bijzonder?'

Ze is zich van de zwaarte van haar baan bewust. Tegelijk hoopt ze dat ze kan bijdragen aan de noodzakelijke kerkvernieuwing in de stad, en wie weet ook elders in het land.

In ieder geval sluit haar belangstelling goed aan bij de muzikale traditie die Den Haag al decennia lang heeft. De pionier speelt gitaar. 'Stevige rock en jazz.' Wie weet staat ze binnenkort erop op een podium in Laak.

JAN GOOSSENSSEN

advertentie

Gabriel Financiële Bescherming
voor oprecht financieel advies en hypotheek.

Telefoon: 070-2600798.
Website: www.gabrielfb.nl

Gabriël
FINANCIËLE BESCHERMING

Strijkplanken

Vervolg van pagina 1

ook had zij een wil om er iets van te maken. En dat voor een jood na de Tweede Wereldoorlog. Zo zei ze: 'Vergeven is de sleutel naar actie en vrijheid.' Bovendien is het leven van Arendt een zwerftocht. Vandaar het aangespoelde hout.'

VANAF ZONDAG 5 JANUARI (AUGUSTINUS) TOT EIND FEBRUARI. INFO: KLOOSTERKERK.NL.

Seneca.

Arendt.

Sjaak de Boer, Church of Our Saviour

Tips voor een goed jaar

Op een gelukkig kerkelijk nieuwjaar! Sjaak de Boer, verbonden aan de rooms-katholieke Church of Our Saviour, heeft tips voor elke maand om 2014 goed door te komen.

DE ENGELSTALIGE CHURCH OF Our Saviour (Bezuidenhout) bloeit en groeit met ruim achthonderd leden. Daarmee gaat ze tegen stroom van kerkverlating in. Hoe dat kan? Parochiepriester Sjaak de Boer: 'Kerk-zijn is niet alleen iets voor de zondag. We moedigen elkaar daarom aan om activiteiten te organiseren waar iedereen wat aan heeft: mensen uit en (ver) buiten de kerk, jong en oud. We lenen soms succesvol gebleken ideeën van kerken uit het buitenland. Telkens nagaan wat zin geeft en heeft, dat is belangrijk.' Hieronder zijn maandkalender.

Januari Begin het jaar met goede berichten en een goede sfeer. We leveren Nieuwjaarsvoornemens in voor het welzijn van de gemeenschap en gebruiken die als gebedsintenties. Geef een Nieuwjaarsreceptie. Alles wat van de kerstdis is overgebleven – halfvolle wijnflessen, stukken taarten, aangebroken zakken zoutjes – zetten we op tafel in de kerk. Weinig werk, gezellig buffet.

Februari Laat koppels rond Valentijn hun huwelijksbeloften hernieuwen. Voor Wereldziekendag is er een gezamenlijke ziekenzalving, gevolgd door een high tea. Thema's van de vieringen: 'ouder worden en ziekenzorg'.

Maart Iedereen stelt doelen op, waar je voor jezelf en voor de gemeenschap in de vastentijd aan wilt werken. Op vrijdagen, de vastendagen, is er een soep- of vismaaltijd.

Op 24 en 25 maart is er in Den Haag een internationale top over wereld-

wijd nucleair terrorisme. Bid voor het welslagen van die bijeenkomst.

April Trek op Palmzondag met een palmprocessie naar de kerk. Je mag je traditie gerust uitdragen. Doe een voetwassing op Witte Donderdag. Was de voeten van twaalf parochianen, de 'apostelen' die zich vanuit de kerk verdienstelijk maken voor anderen binnen of buiten de parochie.

Vier de bereikte Millenniumdoelen en werk eraan. Beschilderde krottenwijk, Rio de Janeiro.

Mei Haal tekenen van de lente de kerk binnen. Stel tijdens de viering nieuwe bruidsparen en/of jubilarissen en communicanten voor. Organiseer een diner voor scholieren die nu in hun eind-examenfase zitten en een opkikker kunnen gebruiken.

Juni Vier het einde van het pastorale jaar. Zet alle vrijwilligers in het zonnetje met een certificaat van waardering. En houdt een dankviering voor al het goeds dat de kerk dit jaar bereikt heeft.

Juli Mensen met gezondheidsklachten of geldgebrek kunnen niet op va-

kantie. Haal het buitenland de kerk binnen. Neem thuisblijvers mee op 'culinaire reis', een maaltijd met hapjes en drankjes uit verschillende landen.

Augustus Even geen activiteiten. Tijd voor iedereen om uit te rusten en op te laden!

September We hebben ruim vijftig groepen, voor liturgisch en maatschappelijk werk. Deze maand begint het nieuwe pastorale jaar. In de kerk laten we elke groep met een kraampje haar programma presenteren. Een prima manier om nieuwe vrijwilligers te werven. Alle groepscoördinatoren krijgen een zegen voor hun zending.

Oktober Over een paar jaar moeten de Millenniumdoelen van de Verenigde Naties gehaald zijn, om armoedeproblemen drastisch te verminderen. Deze maand is het missieweek. Mooie gelegenheid om kennis over de doelen op te frissen, de resultaten te vieren en om na te gaan aan welke doelen we als kerk ons steentje nog kunnen bijdragen.

November Allerzielen/dodenherdenking. Neem contact op met familieleden van overledenen van het afgelopen jaar. Schenk in de viering en in groeps gesprekken aandacht aan rouwverwerking.

December Zegen tijdens de advent de paren die een kindje verwachten. Dat doen wij tijdens het feest van Maria Boodschap, waarbij we vieren dat de geboorte van Jezus aan Maria werd aangekondigd. Vaders leggen de hand op de zwangere buik van de partner en maken daar een kruisje op, terwijl de voorganger een gebed voor een goede bevalling uitsprekt en de hoop dat het kindje een menswaardig bestaan zal leiden.

SJAAK DE BOER

Op bezoek bij het Katholiek Vrouwengilde

‘Dit is nou met recht een juweeltje’

In de pauze wil iedereen de sieraden bekijken, bewonderen en strelen.

REPORTAGE Maandelijks een lezing en tussendoor een museumbezoekje, dat biedt het Katholiek Vrouwengilde onder de noemer van ‘persoonlijke ontplooiing’. In de praktijk betekent het: veel gezelligheid en gekeuvel.

ALS IK DE PASTOOR VAN ARSKERK binnenstap, waar vanavond een bijeenkomst is van het Katholiek Vrouwengilde, zie ik in de kerkzaal een groepje Blauwe Zusters.

Ze zijn verzonken in stil gebed. Ik moet in de ruimte eraan denken, die ‘Café Bergerac’ wordt genoemd. De oud-pastoor van deze kerk, Louis Berger, heeft deze plek vereerd met

een verwijzing naar zijn naam.

Zo stil als het in de kerk is, zo rumoerig is het in dit café, dat overigens gewoon een zaaltje is met een toog waarachter men koffie schenkt. De voorzitter van het Katholiek Vrouwengilde vertelt me dat er vijftig leden zijn, en dat de avonden altijd door zo’n dertig bezocht worden. Zelf is begin zeventig. ‘En ik ben de jongste. Er is een vrouw van negentig die net twee nieuwe knieën heeft gekregen. Ze komt op de fiets.’

Geroezemoes

Elke eerste donderdag van de maand komen de dames bijeen voor koffie, een koekje en een spreker. De avond wordt geopend met een kort gedicht. Verder zijn er geen stichtelijke plichtplegingen. Wel is er een heleboel gezellig geroezemoes. ‘Heb je ooit zo’n chaos bijgewoond?’, vraagt mijn buurvrouw aan me, terwijl de voorzitter boven het gekeuvel probeert uit te komen. Ook tijdens de presentatie van vanavond zetten sommigen hun gesprek gewoon voort. Maar het deert allemaal niet. Deze katholieke vrouwen maken er gewoon een vrolijk avondje van.

De gast van vanavond is Diana Durius, die sieraden verzamelt. Ze stalt ze uit op een tafel en vertelt over ieder kleinood wat er bijzonder aan is. Daarbij verbindt ze in razend tempo de meest uiteenlopende details met elkaar, switchend tussen tijdperken, culturen, landen, godsdiensten en gewoonten. Het zal vast niet allemaal even wetenschappelijk verantwoord zijn, maar dat hoeft ook niet. De rode draad is dat sieraden behalve een esthetische ook vaak een symbolische functie hebben, plus natuurlijk een emotionele waarde. Verder strooit de spreker met in-

‘Heb je ooit zo’n chaos bijgewoond?’

formatie over de materialen: goud, zilver, edelstenen en halfedelstenen, brillanten en diamanten, schelpen, parels en het al dan niet zijden draadje dat de kralen bijeen moet houden. De titel van de lezing (‘Camee, trouwringen en edelstenen’) heeft veel aanwezigen ertoe gebracht een eigen camee mee te nemen. Durius neemt alle tijd om ze stuk voor stuk te bespreken, en

dat doet ze met flair. Ze benadrukt dat ze geen juwelierster is en ook geen kenner à la *Kunst & Kitsch*, en dekt zich daarmee in tegen al te voorbarige conclusies. Bij ieder sieraad zegt ze iets positiefs: ‘Dit is nou met recht een juweeltje.’

Vrouwengedoetje

In de pauze zie je hoe waardevol dit soort bijeenkomsten zijn. De dames drommen om de tafel met sieraden, pakken ze op, bewonderen, strelen, bespreken ze. Heerlijk, even onder elkaar zonder mannen, die wellicht afkeurend naar dit vrouwengedoetje zouden kijken.

Een bezoeker brengt het mooi onder woorden: ‘Hier komen vrouwen uit Scheveningen, het Westland en alles wat er tussenin zit. Hun achtergrond loopt sterk uiteen. Ik vind het waardevol om al die manieren van denken en voelen te leren kennen.’

Het Haagse Katholieke Vrouwengilde stelt dat deze afdeling ‘openstaat voor alle vrouwen, die streven naar persoonlijke ontplooiing in contact met anderen’. Die ontplooiing geschiedt op velerlei wijze, of het nu is via kennis over sieraden, ‘water en religie’, een lezing over bijen of over ‘plotseling doof’. Ook worden er museumbezoekjes georganiseerd.

MARGOT C. BERENDS

INFO: TEL. 743 91 70.

REPORTAGE De Bethelkapel is geen kerk meer, maar wordt ‘buurt- en kerkhuis’. Twintigers en dertigers hebben de plek ontdekt.

Ontmoeten, inspireren en ontdekken, dat is wat de groeiende groep zinzoekers drijft om elkaar in de Bethelkapel (Thomas Schwenckestraat, Valkenbos) te ontmoeten. Tegen de achtergrond van kunst, muziek, poëzie en verhalen proberen ze tot de zin van het leven door te dringen.

De Bethelkapel werd afgelopen zomer aan de zondagse eredienst onttrokken. Het gebouw wordt door de Protestantse Diaconie, als deel van de wijkgemeente van Bergkerk en Maranathakerk, omgevormd tot buurt- en kerkhuis. Vanuit de Taizébijeenkom-

‘Allerlei vreemde tekenen voor mij hun geluksmoment’

sten die er al langer worden gehouden, raakte Stefanie betrokken bij een groep die zich over de toekomst buigt. ‘Al jaren liep ik rond met het idee de week af te sluiten met een groep twintigers en dertigers, door met elkaar van gedachten te wisselen over religie en zingeving.’ Dat gebeurt nu eens per maand, bij een maaltijd – en dat is

Verhalen over reizen in de Bethelkapel:

‘Ik verlangde weer naar huis’

slechts een van de vele initiatieven van wat nu ‘Bethel Boven’ heet.

Hoezo Bethel Boven? Wel, Edgar, voormalig hulpkoster van de Bethelkapel, heeft zijn intrek genomen in de kosterswoning boven de kapel. ‘Boven de Bethel begonnen we met huiskamerbijeenkomsten die we, vanwege de groeiende populariteit, naar de kapel zelf hebben verplaatst. De bedoeling is mensen, werelden en ideeën met elkaar te verbinden. We willen een ‘huis van God’ zijn – dat is de betekenis van het woord ‘bethel’. Een huis waar voor iedereen plaats is en iedereen zich welkom voelt.’

Sportschoenen

Vandaag is het thema ‘reis, kijk en luister’, waar doorgewinterde *backpackers* hun reisverhalen delen. Er zijn vlotte twintigers en dertigers in ontspannen kloffie en sportschoenen. Neem Edgar zelf. Voordat hij boven de Bethel belandde, zwierf hij enkele maanden te voet door Europa zonder vastomlijnde bestemming. ‘Mijn reis was begonnen op een kruispunt in mijn leven. Hoewel ik een goede baan had, een leuk huis en een prima leven, kon ik niet geloven dat dit alles was. Op zoek naar een diepere zin bezocht ik enkele Taizébijeenkomsten. Ik had daar een godservaring.

Daardoor wilde ik op zoek naar Gods wil voor mijn leven. Zonder bestemming vertrok ik van de ene op de andere dag, en na enkele maanden eindigde ik op de plaats waardoor deze reis begonnen was, in Taizé.’

De reisverhalen worden afgewisseld met poëtische voordrachten en muziek. Aan de maaltijd heeft iedereen

‘Na de kersttoespraak van Beatrix ben ik gaan rondtrekken’

bijgedragen met werk uit eigen keukens. Tijdens het eten is er ruimte om elkaar te leren kennen, en daar draait

Janne (tweede stoel rechts) vertelt: ‘Mensen moeten meer tijd voor elkaar vrijmaken’.

het volgens Janne allemaal om. ‘Mensen zijn inspirerend, daarom moeten we meer tijd voor elkaar maken’. Janne trekt de wereld over en spreekt vreemden aan om een tekening te maken over een recent geluksmoment. ‘Per continent wil ik zo honderd verhalen en tekeningen verzamelen. Ik ben nieuwsgierig of iemand uit Bulgarije een ander beeld heeft van geluk dan iemand uit India.’

Ware reis

Wijnand heeft het opmerkelijkste reisverhaal. Zijn tocht begon door niemand minder dan koningin Beatrix. ‘In een kersttoespraak zei ze dat sociale media de afstand tussen mensen vergroten. Zelf geloof ik in het tegendeel. Ik wilde dit bewijzen door mijn reis volledig via de sociale media te organiseren, van financiering tot slaapplek.’

Vanuit Nederland vertrok hij te voet naar Santiago de Compostela. Daar aangekomen, had hij zijn punt gemaakt, maar van het reizen had hij nog lang geen genoeg. Hij zou nog drie jaar rondtrekken. ‘Mijn nieuwe bestemming werd Caïro. Na drie jaar kwam ik aan in Istanbul en daar besloot ik de reis af te breken. De oorlog in Syrië maakte mijn doel onbereikbaar, maar ik verlangde vooral terug naar huis. Mijn hart riep me terug.’ Naar huis, en dus ook: naar ‘de Bethel’.

AAD HOOGDUIJN

IN - D R U K

OVERGANGSKERKEN KIJKEN NAAR BUITEN

In februari 2011 werd de stad Christchurch in Nieuw-Zeeland getroffen door een aardbeving met een kracht van 6.3. Dat is dezelfde kracht waarmee volgens recente berekeningen een beving in Groningen zich zou kunnen manifesteren. In oktober 2013 liep ik door het centrum van Christchurch, dat er nog steeds als een oorslogsgebied uitziet.

Gestutte panden, leegstaande hoteltorens, kale vlaktes. En centraal wat eens de trots van de stad was, de neogotische anglicaanse kathedraal uit 1864. Na vier aardbevingen overleefd te hebben, was de schade nu zo groot dat tot sloop is besloten. Ook de rooms-katholieke kathedraal werd verwoest, maar helaas mislukten pogingen om samen tot nieuwbouw van een gemeenschappelijke vierplek te komen.

Nu moet er nagedacht worden over een toekomstige plaats van eredienst. Wordt het een soort kopie van het negentiende-eeuwse gebouw of kiest men radicaal voor een onderkomen waarin tot uitdrukking komt hoe multicultureel Nieuw-Zeeland is? Hierbij valt in het bijzonder te denken aan de culturele erfenis van de Maori’s, de oorspronkelijke bewoners. Ook is de vraag of het weer een louter sacrale plek moet worden en hoe men kerk-zijn in hartje stad zichtbaar wil maken.

Hoe moest het in de tussentijd? Men besloot de Japanse architect Shigeru Ban te vragen een ‘transitional cathedral’ te ontwerpen. Met deze kerk wil de geloofsgemeenschap duidelijk maken dat het oude gebouw dan wel weg is, maar dat er tussentijd een wederopbouw van geloofsgemeenschap is die in de pijn en de hoop deelt. En

zo verrees op korte afstand van de rampplek de zogenaamde ‘Kartonnen Kathedraal’, waarin zo’n zevenhonderd mensen kunnen. Grote waterafstotende en vuurproef kartonnen kokers dragen het geheel. Het fundament bestaat uit scheepscontainers. In de voorgevel zitten prachtige glas-in-loodramen en de kerk oogt als een grote tent. Het gebouw heeft een geschatte levensduur van tien jaar, wat de geloofsgemeenschap tijd geeft erover na te denken hoe zij viendend en dienend in het stadshart aanwezig wil zijn.

De gesprekken die ik hierover voerde, en ons bezoek aan enkele kerken, bepaalden mij ook bij onze Haagse situatie. We zijn wel niet door een onverwachte aardbeving getroffen, maar raakten afgelopen jaar wel gebouwen kwijt. ‘Gewoon’ doorgaan alsof er niets gebeurd is, kan niet, zo

zag ik in Nieuw-Zeeland. Kerk zijn in de stad – en niet alleen daar – is tegenwoordig ‘transitional’. We leven in een overgangstijd en moeten het wagen het oude vertrouwde los te laten, zonder elkaar en de Heer uit het oog te verliezen. Al is het tijdelijk in een kartonnen tent, de Maaltijd wordt gevierd en het loflied gezongen.

Wat mij ook trof in verschillende Nieuw-Zeelandse kerken is het raam achter het altaar: via het kruis kijk je de wereld in. Daar is de schepping die behoed moet worden. Mediterend op de kerkbank bedacht ik ook dat het kruis – teken van ultieme liefde – mij verbindt met wie buiten zijn. Of we nu binnen of buiten zijn, zonder liefde blijven we met de brokken zitten.

ROB VAN ESSEN

Michiel Hardon was bij Wereldraad van Kerken:

Pelgrimstocht voor vrede

Michiel Hardon was dit najaar in Busan, Zuid-Korea, bij de Wereldraad van Kerken. Hieronder zijn indrukken. 'Nelson Mandela heeft ons ooit bedankt.'

Om de zeven jaar komen zo'n vierduizend christenen bij elkaar voor de Assemblee van de Wereldraad van Kerken. Onderwerp: wat betekent het om je als gelovigen in te zetten voor vrede en gerechtigheid? De Wereldraad vertegenwoordigt zo'n 400 miljoen christenen: er zitten Oosters-orthodoxe gelovigen bij, oudka-

'Het verhaal ontroerde zelfs de orthodoxen'

tholiek, protestanten, anglicanen, lutheranen, methodisten, gereformeerden en enkele vrijzinnige ge-

meenschappen. Vroeger was ik financieel directeur van de organisatie. Ditmaal was ik, als lid van de Protestantse Kerk in Nederland (Kloosterkerk), een van de vijftiendertig Nederlandse afgevaardigden.

Geen verkettering

Er gebeuren soms mooie dingen. Een Koreaanse transgender, iemand die voelt het verkeerde geslacht te hebben, vertelde door medegelovigen soms uitgemaakt te worden voor duivel. Het verhaal ontroerde zelfs de orthodoxen. Daar gebeurt dan iets: geen verkettering maar begrip. Tijdens een bijbelstudie over armoede vertelde de anglicaanse bisschop van Zuid-Soedan, hoe moeilijk het is het evangelie uit te leggen aan kerkgangers die niets te eten

hebben of met de dood bedreigd worden door militieën.

Deelnemers hebben de opdracht hun ervaringen te delen met kerken in hun land. De weg naar eensgezindheid over de betekenis van gerechtigheid is lang. Verwacht niet dat na zo'n vergadering alle Afrikaanse gelovigen homoseksu-

Kerken uit het Zuiden zien milieuvervuiling als gevolg van westers kapitalisme

elen met open armen ontvangen. Of dat de orthodoxe kerken ineens de eucharistie met andere gemeenschappen vieren.

Internationale acties

Pinksterkerken, evangelicale gemeen-

Gelovigen uit alle windstreken ontmoetten elkaar voor inspiratie en gebed in Busan.

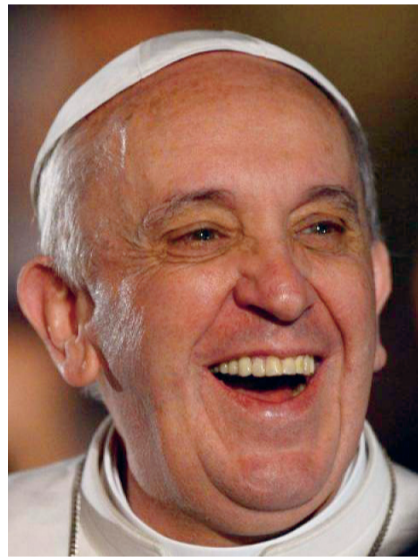
ten en de Rooms-katholieke kerk zijn geen lid van de Wereldraad. De meerderheid van alle christenen dus. De snel groeiende kerken uit het Zuiden zien geen vrede en gerechtigheid in de grote welvaartsverschillen tussen Noord en Zuid en in de milieuvervuiling, door 'westers kapitalisme'. Toch is een dialoog met gelovigen uit zoveel landen vruchtbaar. Daarnaast hebben internationale acties effect gehad. Nelson Mandela bedankte de Wereldraad in 1998 voor 'onze' strijd tegen de

apartheid. De Wereldraad roept nu op tot een 'pelgrimstocht voor gerechtigheid en vrede'. 'Pelgrimstocht' is meerduidelijk. Een pelgrim maakt zich los van de waan van de dag. Als bedevaartgangers trekken we samen op, elkaar gastvrijheid en genade verlenend. We luisteren naar elkaar, zijn bereid risico's te nemen. Het is aan de lokale kerken om deze pelgrimstocht inhoud te geven.

MICHEL HARDON

Ad van der Helm over brief van Franciscus:

Ongelijkheid roept geweld op

Paus Franciscus.

OPINIE Paus Franciscus schreef een 'exhortatie', een brief aan de kerk, getiteld 'Evangelii gaudium' - 'Vreugde van het evangelie'. Ad van der Helm reageert erop.

Wie de jongste publicatie van paus Franciscus leest, herkent in hem een eerlijke gesprekspartner die duidelijke perspectieven biedt voor de wereld waarin we leven. Hij wil in een houding van betrokkenheid en broederlijke verbondenheid die lokale bisschoppen uitnodigen hun visie te geven op wat in hun gebied speelt. De paus noemt vaak concrete voorbeelden van situaties en gedrag, waarna hij bemoediging of juist commentaar geeft.

Andere structuren

Centraal staat zijn droom van een missionaire keuze. Dit betekent een pastorale ommekeer. Aan het begin van zijn schrijven spoort hij kerkmensen aan om daadwerkelijk vanuit de vreugde te leven en deze niet te laten wegnemen door allerlei beslommingen. Deze missionaire keuze betekent een verandering van structuren, meer gericht op het evangelie.

Ook in de samenleving dienen structuren fundamenteel te veranderen. De paus hoort de roep om meer veiligheid. Voor hem zijn uitsluiting en ongelijkheid de echte bronnen van onveiligheid. Ongelijkheid is onrecht en dit zal altijd geweld blijven oproepen. Geen veiligheidsdienst kan dit oplossen. We zijn nog ver van het 'einde van de geschiedenis', de voorwaarden voor een

rechtvaardige samenleving zijn nog lang niet vervuld.

De paus spreekt ook alle gelovigen persoonlijk aan, ook hen die op verborgen en bescheiden manieren meewerken. Hij spoort hen aan vanuit een relatie met Christus te werken. Hij zoekt een evenwicht tussen gebed en actie, waarbij het kwade kan worden overwonnen door het goede. De paus wijst daarbij een aantal concrete problemen aan, zaken waarvan je in de kerk last kunt hebben.

Zoals blijkt uit de noten van het stuk, put de paus veel uit teksten van zijn voorgangers. Naast Johannes Paulus II en Benedictus XVI wordt ook Paulus VI opvallend vaak geciteerd.

Serius zelfonderzoek

Voor professionele werkers in de kerken kan deze tekst aanleiding zijn tot serieus zelfonderzoek: hoe centraal staat het evangelie in mijn leven en werken? Het lezen van deze brief kan voor eenieder verfrissend zijn, omdat eruit blijkt hoe de paus zelf de focus richt op de kern van de boodschap van

het evangelie: de vreugde is voor alle mensen bestemd.

AD VAN DER HELM,
PASTOOR PAROCHIE H. JACOBUS
(PARKSTRAAT)

Wandeling met nuttig gesprek

Je hoort een koelmees, ziet een hertje, en luistert naar de woorden van wandelaars naast je. Wie het mooie van een ontspannende wandeling wil combineren met een nuttig gesprek rond een godsdienstig of kerkelijk thema, kan daarvoor op zaterdag 18 januari terecht bij de ingang van landgoed Clingendael.

VERZAMELEN: 9:30 UUR. DE WANDELING DUURT TOT 10:45 UUR. ORGANISATIE: KLOOSTERKERK.

Protestantse Gemeente zoekt nieuwe wegen Visie volgt uit praktijk, niet andersom

OPINIE De Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage (PGG) zoekt een visie. Dit jaar worden kleinschalige 'bezinningsessies' gehouden.

WANNEER DE BIJEENKOMSTEN gehouden worden, is nog niet bekend. Of op zaterdagochtend vanaf 09.00 uur, of op vrijdagmiddag met een borrel en een maaltijd.

Die borrel zou ook op zaterdag welkom zijn, want het zal een hele toer zijn voor het bonte gezelschap gelovigen dat de PGG vormt, in de toekomst te blijven geloven. Tenminste, om er samen iets van te maken. Want in het Haagse dorpengebied is de eeuwigheid behoorlijk uitgewaaid, zoals sociologen zeggen. Tientallen kerken van allerlei smaak en snit groeien en bloeien, of zijn op zijn minst stabiel. Bovendien is in de concurrentieslag om de spirituele Hagenaar het toverwoord allang 'profilering' geworden.

Zoete vruchten

Wat is er dan nog voor gemeenschapslijks te organiseren onder de paraplu van de PGG? Na de oorlog groeide de

Hervormde Gemeente - om bij dit PGG-smaldeel te blijven - nog uit tot een religieuze en administratieve grootmacht, met 33 wijkgemeenten en een paar honderdduizend leden. Inmiddels draait de hele PGG op krap zesduizend betalende huishoudens, al laten de hoogtijjaren nog steeds hun zoete vruchten na in de vorm van fikse

Als het aan Willems ligt, moeten de wijken zichzelf bedruipen

legaten van trouwe leden. Voor de kerk, daar hadden en hebben sommigen veel voor over. Niet zo veel trouwens, want als alle betalende leden honderd euro extra zouden overmaken, glom de begroting weer als een spiegel. En waren de kerksluitingen niet nodig geweest.

Bij het zoeken naar een visie zou de PGG te rade kunnen gaan bij kerken die uitstekend draaien, in spiritueel, organisatorisch en financieel opzicht.

Hoe fiksen jullie dat toch? De zelfstandige gereformeerden van 's-Gravenhage-Oost bijvoorbeeld - geen PGG-kerken, wel lid van de PKN - kennen nauwelijks zorgen. Onvermijdelijk komt dan het organisatiemodel ter sprake. Is het centrale bestuursapparaat van de PGG, de algemene kerkeraad met bijbehorende colleges, een voorwaarde voor een gelukkige toekomst of staat het de bloei van de nu gevormde combinatiegemeenten in de weg?

Rein Willems, voorzitter van de kerkeraad van de Duinzichtkerk/Vredeskapel, heeft al gekozen. Op grond van zijn ervaringen in het bedrijfsleven - hij was president-directeur van Shell Nederland - en ook een beetje vanwege zijn gereformeerde afkomst vindt hij dat de algemene kerkeraad beter snel kan verdwijnen. Verantwoordelijkheden moet je op het laagste niveau leggen, zegt hij. 'We geloven toch dat de mens door God geschapen is om verantwoordelijk te zijn voor wat hij doet?' De wijken zijn groot genoeg om zichzelf te besturen. 'In het dorpengebied waar ik vroeger woonde, waren de kerken stukken kleiner dan hier de wijkgemeenten.' Alleen het stadsdiaconaat moet een centrale zaak blijven. En de reorganisatie; hij vindt dat de algemene kerkeraad de afgelopen twee jaar goede besluiten heeft genomen.

Vindingrijk en zakelijk

Willems heeft nog een voorstel. Stoppen met de vanzelfsprekende overhe-

Rein Willems, voorzitter kerkeraad Duinzichtkerk / Vredeskapel.

veling van kerkgeld van rijke naar arme gemeenten in de stad. 'Natuurlijk moet je elkaar helpen, en nieuwe kerken en kerkvormen moet je in het begin ondersteunen. Maar in Den Haag is men doorgeschooten.' Begrotingsdiscipline was lange tijd her en der matig ontwikkeld; de centrale PGG paste toch wel bij. Als het aan Willems ligt, moeten de wijken zichzelf gaan bedruipen. Dat maakt hen vindingrijk en zakelijk. En over zakelijk gesproken: 'Wanneer doeken we die bureau-

cratie van Kerkbalans op, met al die formulieren en girokaarten? Ouderwets! Dat is de snelste manier om nieuwe mensen de kerk weer uit te jagen.' In het Beoordelingshout/Archipel is men, net als in Scheveningen, overgeschakeld op internetbetaling. Loopt vol-

'Wanner doeken we die bureaucratie van Kerkbalans op?'

gens hem vrijwel gesmeerd. Inderdaad, een visie is niet 'los' verkrijgbaar. Verzelfstandig de overgebleven PGG-kerken. De een wordt dan meer diaconaal en buurtgericht, een andere meer cultureel of stedelijk georiënteerd. Populatie en gebouw sturen de koers. Laat ze wel hun volkskarakter bewaren; hun geboortemerk. Wie weet groeit er dan wat moois, op het veen en op het zand. Er moet toch iets te maken zijn met het vermogen van elf miljoen euro, exclusief gebouwen, en de riantie diaconale reserves? Maar ja, delegeren en afstoten van taken gaat van au. Dagelijks lezen we hoe de Haagse politiek daarmee worstelt. Wat zou het mooi zijn als de kerk het voorbeeld geeft. Dan worden die borrel en die maaltijd echt gezellig. En volgt de visie uit de praktijk, in plaats van andersom.

JAN GOOSSENSSEN

Joline van Poppel

Een steun voor Haagse studenten

INTERVIEW Joline van Poppel is de nieuwe studentenpastor in Den Haag. 'Mijn baan is een groot cadeau.'

Ze glimlacht enthousiast, haar ogen fonkelen. Joline van Poppel (26) is zichtbaar blij met haar nieuwe baan. In dienst van de PKN gaat ze aan de slag voor het Haags Studentenpastoraat (Haastu). Wat dat inhoudt? 'Ik zal vaak in gesprek gaan met studenten en *young professionals*. Ze staan in hun leven voor belangrijke keuzes. Dat roept vaak

Joline van Poppel

vragen op over studie, werk, geloof, hoop en liefde. Kortom, met het zoeken naar een zinvolle invulling van het leven, nu en in de toekomst. Met hen wil ik graag een stukje oplopen en ze, als daar behoefte aan is, ondersteunen bij hun zoektocht. Met een luisterend oor bijvoorbeeld, of met weder-vragen. Maar ook met activiteiten en bijeenkomsten waar ze zich gehoord en gezien voelen, en waar zij nieuwe zin, hoop of inspiratie uit halen. Die droom zou ik als studentenpastor willen waarmaken.'

Waar put ze inspiratie uit? 'Verhalen

uit de Bijbel zijn voor mij een inspiratiebron. Die bemoedigen mij, net als de verhalen van de mensen die ik ontmoet.'

De komst van Van Poppel betekent een nieuwe start voor het Haags Studentenpastoraat. Vanuit de Kloosterkerk, waar zij haar werkruimte heeft, reist Van Poppel de hele stad door om een netwerk van contacten op te bouwen en studenten te ontmoeten.

Ontwapenend

Van Poppel studeerde godgeleerdheid en volgde daarna de predikantsopleiding. Ze kreeg eervolle vermeldingen voor haar afstudeerwerk en won een scriptieprijs. Maar een carrière in de academie ambieert ze vooralsnog niet.

'Samen zoeken naar hoop en inspiratie'

Haar hart klopt sneller bij het pastoraat, echt mensenwerk.

Tijdens een van haar praktijkstages werkte Van Poppel met hiv/aidspatiënten in een gemeenschapshuis in Zuid-Afrika. Later beklom ze als predikant-in-opleiding de kansel in Rotterdam en volgde in dezelfde stad een stage in het pastoraat. 'Ik zie ontmoetingen als geschenken', zegt ze. 'Daarom ben ik ook zo blij met mijn nieuwe baan. Het is een groot cadeau. Elke dag ontmoet ik anderen die mijn mens- en levensbeeld kunnen verrijken. Daar ben ik dankbaar voor.'

Joline van Poppel: bescheiden, van hart tot hart, ontwapenend. Een ontmoeting meer dan waard.

OP ZONDAG 12 JANUARI, 15 UUR, WORDT JOLINE VAN POPPEL BEVESTIGD ALS PREDIKANT VOOR HET STUDENTENPASTORAAT. KLOOSTERKERK.

ROBERT REIJNS

Haagse kopten optimistisch over Egypte

'Leger steunt het volk'

REPORTAGE Hoe zijn de bezoekers van de Haagse koptisch-orthodoxe kerk onder al het nieuws uit Egypte? Een kleine inventarisatie. 'Het komt goed, maar het zal nog veel bloed kosten.'

Egyptische christenen – kopten – zitten in de verdrukking. De afgelopen tijd werden tientallen kerken verwoest. Wie de Haagse koptisch-orthodoxe Kerk van St. Marcus de Evangelist bezoekt, verwacht dan ook alleen maar bedrukte gezich-

Haagse kopten wisselen nieuws uit na de dienst.

ten en wrok tegen moslims. Maar dat valt reuze mee.

Het godshuis in Benoordenhout zit tjokvol. In de kantine voeren bezoekers onder het genot van patat en broodjes geanimeerde gesprekken met elkaar. De vele kinderen zijn vrolijk aan het spelen.

'De situatie in Egypte is slecht, maar de toekomst ziet er goed uit', zegt bezoeker Irene Botros. 'En die is aanstaande.' Botros heeft niets tegen moslims, benadrukt ze. Maar alles tegen de Moslimbroederschap. 'Als de Moslimbroederschap bestreden wordt, komt het goed. In de VS en Europa wonen veel Egyptenaren die hun land willen helpen.'

Deze Griekse behoort met een aantal Iraakezen, Syriërs, Ethiopiërs en Eritreeërs tot een minderheid in deze koptische kerk. De meesten komen uit Egypte, zoals Mechil Wasef. Hij schat dat 250 gezinnen lid zijn van deze gemeenschap, dus zo'n 700 mensen. Ze wonen in Den Haag, Leiden, Rotterdam, Delft, Zoetermeer.

Avontuur

Wasef kwam in 1977 in Nederland. 'Ik

zocht het avontuur.' Hij ging hier studeren, trouwde met een Nederlandse vrouw en kreeg een gezin. 'Een aantal kopten is door de huidige toestand ook naar Nederland gekomen. Ze waren vandaag niet in de kerkdienst. Liever zou ik willen dat ze in Egypte blijven. Anders gaan straks alle kopten daar weg.'

Hij vindt dat de Nederlandse media geen goede weerspiegeling geven van de werkelijkheid: 'Wat in Egypte gebeurt, is een revolutie. Het leger heeft de kant van het volk – moslims en kopten – gekozen. Zij hebben hen beschermd tegen de Moslimbroeders. Anders zou het een burgeroorlog worden.'

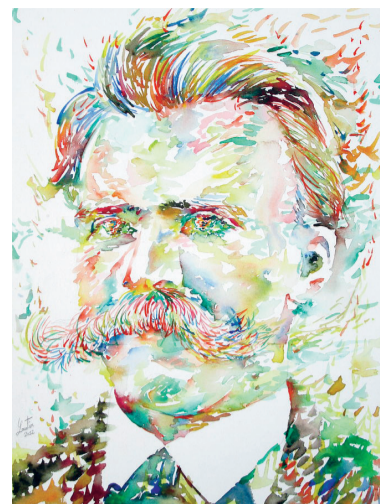
Oude vrouw

Maha Seifin, vijftien jaar geleden getrouwd met een Nederlander, lacht een beetje op de vraag hoe de toekomst van de Egyptische kopten eruit ziet. Ge-decideerd op eens: 'Ik geloof in Jezus Christus, dus ik geloof dat het goed komt. Al duurt dat misschien lang en kost het veel, heel veel bloed. Begrijp me goed: niet alle moslims zijn terroristen, maar wel alle leden van de Moslimbroederschap. Zij oefenen terreur uit tegen zowel christenen als moslims.' Op de Nederlandse berichtgeving over het geweld knapte ze al gauw af: 'Nederlandse media zeiden dat het Egyptische leger tegen de mensen was. Dat klopte niet. Toen ben ik de Egyptische media gaan volgen.'

Van haar familie woont alleen haar moeder nog in Egypte. Seifin: 'Ze is een oude vrouw en ik maak me zorgen. Dag en nacht hebben we de laatste tijd contact met elkaar via Skype. Vroeger was dat een keer per dag of per drie dagen.'

Zowel zij als Wasef geeft steun aan hun familie in het geboorteland. Hoe precies, willen ze liever niet zeggen. Er zijn plannen om een actie op te zetten voor de koptische Egyptenaren, heeft Seifin onlangs gehoord. Details kent ze nog niet.

JESSE BUDDING

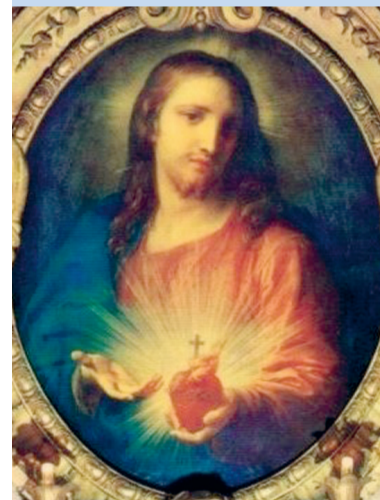
Lezing over de ziel en over Nietzsche

In de remonstrantse kerk geeft Johan Goud deze maand twee lezingen over interessante onderwerpen. Op woensdag 15 januari, 20 uur komt filosoof en dichter Friedrich Nietzsche ter sprake. Op maandag 27 januari, 20 uur bespreekt hij het denken over de ziel. Wanneer zijn we 'beziel'd? Is ons ge-laat de spiegel van de ziel?

Vragen over vrede

Is er een verschil tussen de vrede die Jezus predikte ('shalom') en onze beleving van harmonie? Hoe verhoudt de vrede in onszelf zich tot een wereld met geweld? Dolf Tielkemeijer, predikant in Den Haag-zuidwest, nodigt bezoekers uit om daarover na te denken.

WOENSDAG 8 JANUARI, 10 UUR. SHALOMKERK.

Dolf Langerhuizen houdt van de Byzantijnse liturgie

Een tastbaar mysterie

INTERVIEW De Scheveningse pastoor Dolf Langerhuizen gaat regelmatig voor in de Byzantijnse liturgie. De deelnemers staan gedurende de hele viering. 'Het is lichamelijker, er is meer overgave.'

Pastoor Dolf Langerhuizen van de parochie H. Antonius Abt op Scheveningen heeft een bijzondere bevoegdheid: regelmatig gaat de r.-k. priester voor in de Byzantijnse li-

'De icoon troost: de dood heeft niet het laatste woord'

turgie in de kapel aan de Eisenhowerlaan. Op de zondag na Pasen viert hij in zijn eigen Scheveningse kerk de Byzantijnse liturgie. Ook gaat hij wel eens op pad met het Utrechts Byzantijns koor.

Hoe kun je zo'n viering karakteriseren? Langerhuizen: 'Het is een bid-dende liturgie, die helemaal gezond-

Dolf Langerhuizen overhandigt een icoon aan een parochielid, na de plechtige wijding van tientallen iconen van kerkbezoekers. Daarboven: Verrijzenisicoon van schilder Mandaliev (foto: Simon Venema).

gen wordt. Voor ik hier op Scheveningen begon, ben ik in 2003 voor een sabbatperiode naar Oekraïne geweest. De beleving van de spiritualiteit is daar zó anders. Deelnemers aan de liturgie staan in de kerkruimte, ze bekruisen zich als de drie-ene God lof wordt gebracht of Jezus' naam klinkt, ze buigen uit eerbied voor God – het is lichamelijker, er is meer overgave. Hier in het Westen is de liturgie vooral iets van het hoofd, daar doet de hele mens mee. In de Byzantijnse liturgie ben je met lichaam en ziel betrokken bij de lofzang op God. Dat is een compleet andere sfeer en houding dan in een kerkbank zitten, alleen maar luisteren en een enkel lied zingen.

Misschien is het ook een kwestie van temperament. In Spanje bijvoorbeeld wenst men elkaar tijdens een mis veel intenser de vrede toe. Ik vind betrokken zijn in een viering belangrijk.

Allereerst op de Heer, maar evenzeer op de mensen naast je.'

Glimpen

De Byzantijnse liturgie wordt gevierd achter een wand met iconen van Christus, de moeder Gods, apostelen, heiligen. Langerhuizen: 'De symboliek daarvan is rijk: je bent verbonden met alle heiligen die al bij God zijn, in de stroom van de traditie, die met jou weer doorgaat. Midden in die wand, de *iconostase*, zijn twee deuren. Die worden op verschillende momenten geopend en gesloten. Dat symboliseert dat het mysterie voelbaar en tastbaar is, maar dat je er slechts glimpen van ziet.'

In de Antonius Abtkerk hangt ook een icoon: een verrijzenisicoon, geschilderd door de Haagse iconenschilder Martin Mandaliev. Daar hangen we de namen van overleden parochianen. Met Allerzielen herdenken we wie in het jaar daarvoor zijn gestorven. De icoon troost: de dood heeft niet het laatste woord.'

Joris met de draak

Langerhuizen heeft in zijn woonkamer ook iconen hangen. 'Ik leef met ze, ze bepalen de sfeer in mijn huis en zijn belangrijk voor mijn geloofs- en gebedsleven. Het heilige is er op een mystieke manier in aanwezig. Monniken die iconen schilderen, vasten en bidden voor ze beginnen. Zo maken

zij ruimte voor de heilige Geest, zodat die ook doorwerkt tijdens hun werk. Daar geloof ik in. Ik ervaar dat iconen mij vrede brengen, bijvoorbeeld die van Joris met de draak: het goede dat in Gods naam het kwade overwint.'

NELLEKE DE JONG-VAN DEN BERG

GEMEENSCHAP VAN DE GEDAANTEVER-ANDERING VAN DE HEER, EISENHOWERLAAN 120. ELKE ZATERDAG VÓÓR DE 3E ZONDAG VAN DE MAAND EN ELKE 4E ZONDAG, 10 UUR.

Orthodox in Nederland

Er is een onderscheid tussen de Orthodoxe kerken en de Byzantijnse ritus in de Rooms-katholieke kerk. In 1054 gingen de wegen van de kerken van het Oosten en de kerk van Rome uiteen. Maar in de eeuwen daarna sloten enkele orthodoxe bisdommen zich weer bij de Rooms-katholieke kerk aan, zodat deze nu ook christenen uit die traditie herbergt. Ook in Nederland, mede doordat terugkerende dwangarbeiders na de Tweede Wereldoorlog vrouwen uit Wit-Rusland en de Oekraïne (destijds nog Russisch gebied) mebrachten.

advertenties

De Protestantse Gemeente Voorburg zoekt voor de Koningkerk een **Ervaren koster – beheerder (m/v)**

Zijn/haar taken zullen bestaan uit: het onderhouden van de kerkzaal en het gereedmaken ervan voor de erediensten; het verhuren van zalencentrum Koningshof; zorgdragen voor koffie/thee e.d. bij verhuur; het schoon houden van het gebouw. Het betreft een zelfstandige functie. Affiniteit met kerkenwerk is een pré. Het beschikken over of willen behalen van een horecadiploma is een vereiste. Salarisering en arbeidsvoorwaarden zijn conform de arbeidsvoorwaardenregeling van de PKN.

Uw sollicitatiebrief met CV graag opsturen naar: Kerkelijk Bureau, Bruijnings Inghenoeslaan 2, 2273 KR Voorburg, t.a.v. Mevrouw A.A. van den Berg. Info: www.deopenhofvoorburg.nl.

Firma A. N. Kerkhof & Zo
Uitvaartzorg sinds 1892

Dienstverlening op maat door uitvoering van:

- levensbeschouwings- en geloofsgebruiken en individuele wensen

- Vrije keuze van:**
- begraafplaats of crematorium
 - kerk, aula of locatie
 - plaats van opbaring
 - uitvaartverzekering/deposito

- Uitvaartcentra**
- Sorghvliet Groot Hertoginnelaan 1
 - Waldeck Oude Haagweg 28
 - Nootdorp Veenweg 14

Thuisopbaring volgens uw wensen met de juiste zorg en middelen

Groot Hertoginnelaan 227
's-Gravenhage
firma@kerkhof-uitvaartzorg.nl

070 345 16 76
www.kerkhof-uitvaartzorg.nl

Zorgvuldige aandacht en professionaliteit, al vier generaties een familietraditie

Van Der **Helm**
uitvaartzorg

persoonlijke begeleiding bij uitvaarten... van mens tot mens...

070 - 335 03 97 - www.vdhuz.nl

Engelen & Spoor
UITVAARTVERZORGING

Gericht naar uw persoonlijke wensen
Verzorgen en hulp bij verzekeringen en deposito's
Diverse uitvaartcentra beschikbaar, o.a. 'Sorghvliet', Groot Hertoginnelaan, 's-Gravenhage

Kantoor
Jan van Nassaustraat 110, 's-Gravenhage
Tel. (070) 350 7000
(dag en nacht)

info@engelenenspoor.nl

www.engelenenspoor.nl

Protestantse Kerk, kerken per stadswijk

Stadswijken	Kerkgebouwen	Tijd	OJ = 31 dec NJ = 1 jan	zondag 5 januari	zondag 12 januari	zondag 19 januari	zondag 26 januari
Centrum Schilderswijk	Lukaskerk Om en Bij 2	10.15	X	ds J van den Berg S/T	ds WTV Verhoeven	Dominicusdienst Ontvankelijkheid	ds DE Stegeman
Benoordenhout Archipel	Duinzichtkerk van Hogenhoucklaan 89	10.00	OJ:19u30 ds van Duijn NJ X	ds C van Duinen	ds AR de Meij Mecima	ds CM Schreuder HA Maassluis	dr MB Blom em justitiepredikant
	Vredeskapel Malakkastraat 1	10.30	OJ:naar Duinzichtkerk NJ X	naar de Duinzichtkerk	naar de Duinzichtkerk	naar de Duinzichtkerk	ds Ch van der Leest Scheveningen
Bezuidenhout	ChristusTriumfatorkerk Juliana v Stolberglaan 154	10.00	OJ: 17u ds Bootsma NJ X	dr RE Stiemer	ds B Bootsma-Geritsen	ds I Hoogendoorn Alphen/R	ds RE Stiemer
Mariahoeve Marlot	Kruispunt Diamanthorst 187	10.00	ds AR de Meij Mecima HA	ds AR de Meij Mecima HA	ds NL van Dorp	dr A van Haarlem A'frit 18jan 19u vespers	ds R van Essen
	Pax Christikerk Vlamenburg 2	10.00 12.00	OJ 17u ds PJ Bakker NJ X	ds PJ Bakker	ds PJ Bakker HA	drs PJ vEgmond Rijnsburg open kerk	ds JM Vellinga Amersfoort open kerk
Stadsdeel Laak Spoorwijk	de Oase van Meursstraat 1	10.00	X	ds AJG Dronkert	ds ThL Hettema HA	ds ThL Hettema HA	dr MSF Kemp
Moerwijk / Morgenstond / Zuiderpark	Marcuskerk Jan Luikenlaan 90	10.00	OJ 19u ds R de Reuver	dr R de Reuver	mw ds P Doorn	ds de Reuver HA	ds N Pronk > Zuidwest
Vogelwijk Bloemenbuurt	Bergkerk Daal en Bergselaan 50	10.00	OJ 19u ds Elseman NJ X	ds O Elseman	ds A Wicke HA	ds O Elseman	ds L Gulmans
Statenkwartier-0 Duinoord Zeeheldenbuurt Regentessekwartier-N	Maranathakerk Ze Sweelincstraat 156	10.30	X	ds A Wicke	ds J van den Berg S/T	naar de Noorderkerk oecum dienst	ds O Elseman
	Noorderkerk Schuijtsstraat 9/11	10.00	X	dr HEWewers	ds RE Stiemer	10u30 II oecum dienst 4 voorgangers HA	ds W Verdonk
Vruchtenbuurt Bohemen	Bosbeskapel Bosbesstraat 5	10.00	OJ X NJ 10u ds Koster	ds NA Riemersma	ds N Pronk	ds NA Riemersma	ds M Koster
Loosduinen Waldeck Houtwijk	Abdijkerk Willem III straat 40	10.00	OJ 19u30 ds Korf NJ 10u ds W Verkuil	ds J Korf	ds W Verkuil	ds JA Tielkemeijer	ds J Korf S/T 19u Taizédinst ds Verkuil
Bouwlust Vrederust Morgenstond	Shalomkerk Vrederustlaan 96	10.00	OJ X NJ 10u ds Pronk	ds JA Tielkemeijer	ds NA Riemersma	ds N Pronk S/T	ds JA Tielkemeijer
Scheveningen Dorp	Bethelkerk Scheveningen Jurriaan Kokstr. 173	10.00 17.00	OJ 19u ds Maasland NJ X	ds J Maasland	ds G Smit Valkenburg dnt a/zee ds Mak B'daal	> kerk Antonius Abt 10u30 oecumenische dienst	cand H Boter
	Oude Kerk Keizerstraat 8	10.00 17.30	OJ 19u ds Quist NJ 10u ds Quist	ds FJ van Harten prof dr W Balke	ds J Quist Voorb HA naar de Pr Julianakerk	ds J Quist HA ds Quist dankzegging	ds J Maasland ds E v Rooijen Bleiswijk
Belgisch park Statenkwartier - W	Nieuwe Badkapel Nieuwe Parklaan 90	10.00	OJ:19u30 ds deM- Mecima NJ 10u30 ds vander- Leest	ds D Schinkelshoek Zetten	ds LJ de Leeuw cantorij	10u30I > Antonius Abt p. Eyken / ds vLeest	* S/T
Duindorp	Prinses Julianakerk Tesselsestraat 6	10.00 17.30	OJ 19u ds van Harten NJ 10u ds vHarten +koffie	ds T Bergsma Voorb HA naar de Oude Kerk	ds FJ van Harten HA ds vHarten Dankzeg- ging	ds J de Goei A'frit ds D Meyvogel Jeugdtd	ds FJ van Harten naar de Oude Kerk
Ypenburg	De Toevlucht Laan van Hoornwijk 140	10.00	19 u ds GJ van Herk Nootdorp	ds A Minnema S/T	ds Minnema	ds A Minnema Bev Amtsdragers	ds G van Herk Nootdorp
Leidschenveen	De Leidraad Harriët Freezerhof 28	10.00	X	Heel Leidschendam naar de Kruisheuvelkerk	ds ThJ Haitjema	ds M Boelen	ds W van Dijk - Heij S/T

Kerken in overige categorieën

PKN-kerken voor de hele stad	Bethlehemkerk Laan van Meerdervoort 627	10.00 17.00	OJ 19u30 ds Vasten- houd NJ 10u ds Vastenhoud	ds LJ Vogelaar ds CG Geluk Huizen	ds LJ Vogelaar cand JvRumpt Alb'dam	ds A Vastenhoud ds LJ Vogelaar	ds LJ Vogelaar ds W vdTop Haz- erswoude
	Houtrustkerk Beeklaan 535	10.30	X	ds KH van Klaveren	ds M-A Sijbrandij- Verbist	naar de Noorderkerk	ds KH van Klaveren
	Kloosterkerk Lange Voorhout 2	10.00 10.30	OJ 19u30 ds MR Klokke NJ X	ds MPCF Lanooij HD nieuwjaarsontmoeting	ds MR Klokke	ds JM de Klerk Wassenaar	ds Lanooij cantate
	Evang Lutherse Gemeen- te Lutherse Burgwal 9	10.15	X	ds WTV Verhoeven	ds E de Fouw Zwolle	ds Verhoeven	ds MMB van der Meij
	Eglise Wallonne Noordeinde 25	10.30	X	m JB la Grouw	candidat 1	candidat 2	candidat 3
Overige kerken voor de hele stad	Deutsche Evang. Gemeen- de Bleijenburg 5	10.30	OJ 17u Pfrn B Wenzlaff NJ X	Pfr E Benz - Wenzlaff	Candidaat op beroep	Candidaat op beroep	Pfrn B Wenzlaff
	Doopsgezinde gemeente Paleisstraat 8	10.30	X	mw N Kan- van Dis- hoeck	mw ds H van Dunné	*	dienst in Oldeslo: ds A van der Zipp
	Ekklesia Brouwersgr. 2-K in steeg door hek	11.00	X	X	Feest!	X	Buber
	Evang. Broedergemeente Herrnhutters , Chassé- straat 1	10.00 11.00	OJ 17u zr Welschen NJ 17u zr Welschen	zr Chr Welschen	zr Chr Welschen	naar Noorderkerk 10u30 oecumenische dienst	zr Welschen zang- dienst
	Ned. Indonesische k.GKIN Marcuskerk Den Haag	13.30	ds S Tjahjadi	ds S Tjahjadi	ds J Post Hospers	ds HA van Dop	dr JM van 't Kruis
	Remonstrante kerk Ln v Meerdervoort hg 955	10.30		ds RF Philipp	ds M Slootmans	dr JF Goud	ds M Slootmans
	Vrijgemaakt Gereformeerd Ichthuskerk Duinkerkestraat 11	10.00 17.00	OJ 19u30 ds Klapwijk NJ X	ds JA Francke ds J Klapwijk	ds JA Francke ds J Klapwijk	ds JA Francke ds J Klapwijk	ds J Klapwijk HA ds GJ den Broe- der HA
	Bronovo Ziekenhuis Bronovolaan 5	10.00	X	ds HTh Vollebregt	pastor JA Koeleman	ds E Hulsman	ds JW Steenberg
	Haga Ziekenhuis Leyweg 275	10.00	X	pastor W Hoefman	ds E Baars	ds SMA Wevers - van der Feltz	pater J B Beijk
	MCH Westeinde Lijnbaan 32	10.00	OJ X NJ pastor Schürmann	pastor AG Wessel	pastor G Schur- mann	pastor Hoogen- doorn	ds I J Visser
MCH Sint Antoniusshove B. Banningln 1 Ldsch'dam	10.30	OJ X NJ pastor Wessel	pastor W Hoogen- doorn	ds I J Visser	pastor G Schurmann	pastor AG Wessel	
Parnassia	Franciscuskerk Monstersweg 93	10.30	X	pastor H Delemarre	pastor N de Hoop S/T	ds HTh Vollebregt	pastor JA Smit S/T
	Clarakapel Rozenbottelstraat 14	10.30	X	pastor H van Breu- kelen	pastor P van Schagen	ds MH Kroes	X
Dienst met doventik	Koningkerk B. Inghenoeslaan 4 Vbg	10.00	X	ds E van der Wolf-Kox combidienst	X	ds E van der Wolf - Kox combidienst	
Tehuizen	Houthaghe Toon Dupuisstraat 10	10.00	X	ds M-A Sijbrandij- Verbist	ds HTh Vollebregt	ds LM Verseput Oegstgeest	mw LJ Ridderhof - Boon Wassenaar

Kerken met vaste gegevens voor elke zondag

Anglican Church Arij van der Spijweg 1 8h30 & 11h Holy Communion 9h30 All Age Worship 18h30 Evening service or Praise & Café, 4th Sunday 17h choral evensong	American Protestant Church Esther de Boer van Rijcklaan 1 9:45 am contemporary service 11:15 am traditional service	Oud-Katholieke Kerk Juffrouw Idastraat 7 's-woensdags 12u45 viering in zolderkapel, 1jan 12u45 nieuwjaarsviering 5jan 10u epifanie gezinsmis 12jan 16u gezongen vespers	Volle Evangelie Gemeente Vredekerk Maartensdijk 126 zo 10u30 NL za 19u Arabisch	Baptistengemeente Vier Heemskinderenstraat 91 10u samenkomst	Leger des Heils Prinsegracht 57 10u samenkomst olv Majoor Elsje Klarenbeek met muziek- corps en zangbrigade
Evangeliegemeente Morgenstond Exoduskerk Beresteinlaan 263 zo 10 samenkomst	Het Apostolisch Genootschap Loevesteinlaan 170 zo 9u30 samenkomst	Genootschap der Vrienden - Quakers Stadhouderslaan 8 10u30 stille samenkomst	Zevende Dags Adventisten Robijnhorst 197 - op zaterdag I 10u Bijbelstudie 10u dienst		

Rooms-katholieke kerken, Nederlandstalige weekendvieringen, zie verder www.vliethaghe.nl

Centrum , Parkstr 65a, H. Jacobus Maior zo 9uNL 10u15 Lat, 12u15 NL 16u vespers 24dec 23u30 ev. 25dec: 10u15 Lat, 12u15 NL, 14u: kerststal, 26dec: 10u15, 12	Schilderswijk , Hoe- fkade 623, H. Martha, za 19u, zo 9u45 Kerstavond 19u (kinde- ren), 21u30, 25dec 9u45	Haagse Hout , Wassenaarsweg 53, St. Paschalis Baylon, zo 11.00 Kerst: 24dec 19u (kindermis) en 23u. 25dec 11u	Bezuidenhout , Bezuidenhoutseweg 153, OLV van Goede Raad, za 17.30, wo 12.30	Marlot , Bloklandplein 15, Onbevlekt Hart van Maria, zo 9.30 Kerst: 25 en 26dec: 9u30	Zeeheldenbuurt , Elandstraat 194, Onze Lieve Vrouw Onbevlekt Ontvangen, zo 11.00. Kerst: 24dec: 19 en 22u30 25dec 11u, 26dec 12u	Rijswijk , Sir Winston Churchilln 372. H.Bene- dictus en Bernadette za 19.00, zo 9.30 Kerst: 24dec 22u 25dec 10u30 15u kindje wiegen
Regentessekwartier , Beeklaan 188, H. Agnes, zo 10.00 Kerst: 24dec 21u, 25dec: 11u	De Boskant , Fluwent Burgwal 45	Loosduinen , Loosduinse Hoofdstr 4, Kerk Maria v Eik & Duinen zo 10.00, za 13.00. Kerst: 24dec 19 & 22u 25 dec 10u	Waldeck/Kijckduin , Aaltje Noordewierstr 4, H. Pastoor van Ars, zo 10.30. Kerst 24dec 19 & 22u, 25 dec 10u30	Leyenburg , Leyweg 930, Emmaüskerk, zo 10.00, 3e za 13.00 Kerst 24dec 19 & 22u 25 en 26 dec 10u	Scheveningen , Scheveningsweg 233, H. Antonius Abt, za 17u., zo 10.30 24dec 18u30 20u30 23u 25dec 10u30	Rijswijk , v Vredenburg- weg 69, H. Bonifatius, za 19.00, zo 11.00 Kerst: 24dec 19, 21 en 23u 25 en 26 dec 11u

Taizédiensten

Buurt- en kerkhuis Bethel, Thomas Schwenckestraat 30
elke maandag 19.30u Taizéavondgebied
Zorgvlietkerk
Prins Mauritslaan 10 elke vrijdag 20u Taizéavondgebied
Elandstraatkerk
elke 1e zaterdag vd maand 19.30u Taizéviering
Koningkerk Voorburg
elke 2e zaterdag vd maand 19u30 Taizéviering
Benedictuskerk Rijswijk
elke laatste vrijdag van de maand om 19.30u Taizéviering, 27 dec laatste keer

- Doordeweekse diensten:**
- Aandachtscentrum Schoolstraat 18 di t/m vr 13 u stilteviering
 - Kloosterkerk elke wo 19.30 u vesperviering
 - Evangelisch Lutherse Kerk elke wo 12.45 -13 u middaggebed

Symbolen: ♪ met cantorij, muziek etc; X geen dienst; * geen opgave ontvangen; ☞ zie www.kerkindenhaag.nl; ☞ voorganger met preekconsent; ✱ kerkelijk werker Ω gedachtenis van gestorvenen.

Samenstelling: Kerkelijk Bureau Protestantse Gemeente te 's-Gravenhage. Opgave en wijzigingen: hagepreken@casema.nl. Telefoon (070) 385 87 07. Adres: Diamanthorst 187, 2592 GD 's-Gravenhage. Tehuizen publiceren intern eigen diensten, zie ook op internet: www.kerkindenhaag.nl

VOOR ADRESSEN VAN KERKEN ZIE PAGINA 6.
Voor adressen van kerken zie pagina 6. Februari-activiteiten opgeven tot 13 januari via kerkinderhaag.nl of redactie@kerkinderhaag.nl.

Meer agenda: kerkinderhaag.nl.

Gezellig dineren

Driegangsmenu voor € 4,50.
Di 7 jan, 18-19:15 u ■ Buurt- en kerkhuis Bethel. Opgave: (070) 345 93 42

Dichters en de ziel

Samen gedichten lezen.
Woe 8 jan, 20 u ■ Remonstrantse kerk

Bijbel volgens 20-30'ers

Gesprekkring over een bijbels thema, persoon, tekst.
Woe 8 jan, 20 u ■ Bosbeskapel

Joodse visies op Jezus

Lezing. Thema ditmaal: Jezus als 'joodse broeder'.
Do 9 jan, 20 u ■ Houstruikerkerk

Verhalencafé

Vertel of luister naar elkaars verhaal. Thema: kerkelijke scheidslijnen.
Za 11 jan, 14 u ■ buurt- en kerkhuis Bethel

Christelijke hitparade

Luisteren naar kerkmuziek en achtergronden. Ditmaal: het 'Onze vader'.
Ma 13 jan, 20-21:45 u ■ Bergkerk

Orgelconcert

Door jong talent Geerten van de Wetering.
Woe 15 jan, 20:15 u ■ Oude Kerk Voorburg. Herenstraat 77

'Departures'

Film kijken en bespreken. Daigo verzorgt Japanse begrafenisceremonies.
Woe 15 jan, 19 u ■ Antonius Abtkerk

Spirituele oefening

Mediteren met stilte, gebed, lichaam, schrift e.d.
Do 16 jan, 10 u ■ Abdijkerk

Kroegavond

Gezelligheid met diepgang voor wie wil.
Do 16 jan, 20 u ■ Eetcafé De Freule, Fahrenheitstraat 558

Goddelijke mensen en tradities

Lezingreeks. Thema's: Gods evenbeeld in de mens, celibaat, huwelijk, evangelisatie.
Di 14, 21, 28 jan, 19:30-21:30 ■ Br. van Sint Jan, Oude Molstraat 35

Bewuster leven

Gesprekken over ontvankelijkheid, eerbied, overgave.
Di 21 jan, 10-12 u, Shalomkerk. 20-22 u, Bosbeskapel.

Rondleiding

Een kijkje in een mooie Scheveningse kerk.
Vr 24 jan, 20 u. ■ Antonius Abtkerk

Zing, mijn ziel!

Cursus over liedkunst, aandacht voor persoonlijke liedjes.
Za 25 jan, 10:30 ■ Remonstrantse gemeente

Gratis concert

Door vocaal ensemble Quatre Bouches.
Zo 26 jan, 15:30 u ■ Marlotkerk

Oecumenische Taizéviering

In het kader van de gebedsweek voor eenheid onder christenen.
Zo 26 jan, 19 u ■ Abdijkerk

Geloven in deze tijd

'Wat doet...met je geloof?' Lezing en nasprek.
Di 28 jan, 19:45 u ■ Agneskerk

Groep kritische kerkleden verliest beroep

De honderd leden van de Protestantse Gemeente uit Den Haag-zuidwest die een kerkelijke procedure voerden tegen de kerksluitingen, hebben hun zaak ook in hoger beroep verloren. Het landelijk college van de PKN voor bezwaren en geschillen heeft dat uitgesproken. Het vond wel dat het regionale PKN-college, dat in

eerste aanleg uitspraak deed, twee procedurefouten heeft gemaakt. Maar het bevestigt de kern van die beslissing. De besluiten van de algemene kerkeraad van november 2012, waarbij acht kerken gesloten worden, blijft intact.

UITSpraak OP KERKINDENHAAG.NL

INGEZONDEN

Mastodonten (2)

De groep gemeentelieden uit Den Haag-zuidwest die zich roerde inzake de kerksluitingen, is door het kerkelijk recht in het ongelijk gesteld. De bezwaargroep heeft de algemene kerkeraad om een gesprek gevraagd: hoe nu verder? De mastodonten, de emeriti, over wie David Renkema zijn toorn uitstort (Ingezonden, KDH december) hebben besloten niet te reageren. Zijn stijl moge zich tegen de schrijver keren.

JAAP VAN DEN BERG, EMERITUS-PREDIKANT

Bruggen slaan

Godshuizen zijn tempels van cultuur. In veel kerken wordt wekelijks gezongen, gedanst, en verdieping (lezingen) geboden. Als directeur van Theater De Vaillant, roep ik kerkgemeenschappen op hun rijkdom aan kunst en cultuur vaker in publieksruimten te tonen, op

cultuurpodia.

Ik zie dat een kerkkoor met een Nieuwjaarsconcert in een theaterzaal niet alleen de eigen 'schapen' bereikt, maar ook nieuwelingen. Koranrecitals komen op een concertpodium heel anders over. In De Vaillant vinden festivals plaats waaraan religieuze organisaties uit alle windstreken meewerken. In december nog was er een driedaags feest in het teken van Kerst en licht. De ervaring leert dat zulke activiteiten bezocht worden door een gevarieerd publiek. Voor hen is het vaak een mooie eerste kennismaking en voor zangers en dansers een inspiratiebron.

Het organiseren van zo'n evenement kost natuurlijk geld. Bij de financiering vinden fondsen en religieuze organisaties elkaar vaak niet, terwijl de wil er zeker is. Door krachten te bundelen en naar buiten te treden met culturele programma's worden bruggen geslagen en is een gezongen of gedanst gebed niet eens zo vreemd.

HARRIE VAN DE LOUW

PERSONALIA

Jaap Winter

Jaap Winter, emeritus predikant van de Protestantse Gemeente, is op 80-jarige leeftijd overleden. Hij kwam in Den Haag in 1963, als gereformeerd predikant van

de Laakkerk aan de Isingstraat. In 1995 is hij met pensioen gegaan.

Wietse van der Velde

In februari gaan de oud-katholieke pastoors van Den Haag en

Hilversum stuivertje verwisselen. Wietse van der Velde verruult de Haagse pastorie voor de Hilversumse, en zijn collega Leen Wijker komt hierheen.

advertentie

Monuta

ik weet hoe ze begraven wil worden
maar hoe regel ik dat?

Met één telefoontje nemen we al uw zorgen uit handen. Bij ons staan uw persoonlijke wensen centraal.

Bij Monuta in Den Haag denken we graag met u mee.
bel 070 - 306 54 54
Monuta 't Statenhuys
Statenlaan 78, Den Haag
bel 070 - 360 39 05
Monuta Innee
Laan van Elk en Duinen 38, Den Haag
www.monuta.nl

JOHAN WASSENAAR
VOETBEDDEN OP MAAT EN SCHONEN

Prins Hendrikstraat 132 2518 HX Den Haag 070 363 75 19
info@johanwassenaar.nl www.johanwassenaar.nl

Paus vraagt in enquête het hemd van het lijf Vragen? Geen vragen

OPINIE Vragen staat vrij. Dat kunnen paus Franciscus en zijn medewerkers hebben gedacht, toen ze de inmiddels befaamde enquête de wereld instuurden. Maar wie de vragen doorleest, zakt de moed in de schoenen.

EEN ENQUÊTE, PRACHTIG. HET IS uniek dat een paus alle gelovigen persoonlijk om hun mening vraagt. Heerlijk modern. Maar wie de vragenlijst doorleest, begint het te duizelen. Wat moet een modale rooms-katholieke burger hiermee? Aan wie zijn de vragen gericht? Dat is absoluut niet duidelijk. Vraag C gaat nog: 'Wat is uw e-mailadres en/of telefoonnummer?'. Voor vraag 2a is al een voortgezette studie nodig. 'Op welke manier wordt in de samenleving (overheid, onderwijs, wetenschap, enz.) gedacht over het gezin?' Vraag 4a vereist een buitengewone nieuwsgierigheid: 'Wonen rooms-

katholieken samen in uw parochie? Zo ja, hoeveel (in % van het totale aantal samenlevenden)?' En voor vraag 7a is helderziendheid een voordeel: 'Kennen de gelovigen de kerkelijke leer omtrent voorbehoedsmiddelen?'

Lokale bronnen

Dit is een onwerkbaar enquête om op individueel niveau te beantwoorden. Vandaar dat sommige parochies gespreksmiddelen hebben belegd om tenminste een enigszins gestructureerd antwoord te formuleren. Dat lijkt ook in overeenstemming met de aanbiedingsbrief uit Rome. Die schrijft dat de vragenlijst zo breed mogelijk moet worden verspreid, zodat informatie 'van lokale bronnen' kan worden verkregen. Dit ter voorbereiding van een synode over gezinspastoraat, later dit jaar. Maar hoe 'lokaal' zijn lokale bronnen? Is dat de pastoor, het kerkbestuur, een gespreksgroep, individuele mannen en

Vraag 7f: 'Hoe kan een toename van het aantal geboorten worden gerealiseerd?'

vrouwen? Voor sommige vragen lijkt het nodig eerst een werkconferentie te beleggen.

De vraag of er in 'uw land' een wet is die een civielrechtelijke verbintenis erkent voor mensen met hetzelfde geslacht, en of die verbintenis gelijkgesteld wordt aan het huwelijk, kan in de Vaticaanse burelen gemakkelijk zelf worden beantwoord. Gewoon even googlen. Waarom die vraag wereldwijd wordt rondgezonden, is een raadsel. Er zijn trouwens opvallend veel vragen over het homohuwelijk. 'Wat is het geschatte percentage kinderen en adoles-

centen die opgroeien binnen irreguliere verbintenissen in vergelijking met kinderen die geboren en opgevoed worden in reguliere huwelijken?'

Geboorten bevorderen

Naast de onduidelijke vraagstellingen, de onheldere afbakening van de doelgroep en de verwarrende mengeling van objectieve en subjectieve vragen, zal ook de verwerking een puzzel worden. Hoe en door wie worden de antwoorden samengevoegd en hoe compact of hoe uitgebreid worden de samenvattingen opgesteld? Alle ruim dertig vragen zijn 'open' vragen. Dat wordt dus een berg leeswerk. Eén vraag springt er uit omdat ze heerlijk was is van politiek-correct denken. Vraag 7f: 'Hoe kan een toename van het aantal geboorten worden gerealiseerd?' Zelfs de veronderstelling dat iemand zou kunnen menen dat overbevolking een serieus wereldprobleem is, wordt in deze vraagstelling niet gehonoreerd. Kortom, boeiende vragen. We kijken uit naar de antwoorden.

JAN GOOSSENSSEN

BIJBELS QRS DE STER DIE TOT STILSTAND KWAM

Toen Jezus geboren was in Bethlehem in Judea, in de dagen van Herodes de koning, zie, wicelaars uit het oosten kwamen in Jeruzalem, die zeiden: 'Waar is de geboren koning van de joden, want wij hebben zijn ster in het oosten gezien, en wij zijn gekomen om Hem te aanbidden.' (Matteüs 2:1,2)

Sterrenwicelaars hadden in het oosten – in de streken rond Babel, een niet bepaald joodvriendelijke omgeving – een bijzondere ster gezien. Op grond van hun berekeningen moest die ster betrekking hebben op Juda. Bovendien was het een ster die volgens hun theorieën wees op de geboorte van een nieuwe koning. Deze astrologen zijn bij ons 'Wijzen uit het oosten' gaan heten. In het Grieks staat *magoi*, dat je met 'magiërs' kunt vertalen. In de oosterse wijsheid hebben hemellicha-

men iets magisch, iets mysterieus, iets wat op een verborgen wijze het leven op onze planeet bepaalt. Eeuwen later heeft de volksvroomheid van die wijzen koningen gemaakt, drie koningen, die op hun kamelen goud en wierook en mirre meevoerden. Matteüs laat die sterrenwicelaars met hun eigen geloofsweld in hun waarde. Hij laat hen hun eigen taal spreken: 'Wij hebben de ster van een pas geboren joodse koning gezien.' Dat is hun geloof. Hun macrokosmos, met zon, maan en sterren, had dat geopenbaard over onze microkosmos. 'Het staat in de sterren geschreven' is een zegwijze die nog aan die voorstellingswereld herinnert. Zo komen die wijzen-uit-het-oosten op hun zoektocht aan in Jeruzalem, de grote stad van David van weleer. Dat de koning van de joden geboren zou worden in die kleinere stad van David, Bethlehem, dat moesten zij van wijzen uit Jeruzalem – aan de

hand van een uitspraak uit de profeet Micha (5:1) – horen. Als ze naar Bethlehem op weg gaan en ze kijken even omhoog, dan zien ze tot hun verbazing 'de ster die ze in het oosten gezien hadden'. Die 'gaat hun voor'. Alsof die hun de weg wijst. Totdat... Plotseling staat die ster stil '...totdat hij kwam en bleef staan boven de plaats waar het kind was'. (2:9) Matteüs zegt hier: van nu af zal alleen dit menskind de weg wijzen. En voorgaan. Het gezag van de niet-joodse godheid eindigt hier. Vanaf nu zal alleen dit kleine mensje het voor het zeggen hebben. Met de macht van de grote hoge mysterieuze godheid is het gedaan. Daarom legden zij

hun kostbaarheden neer bij dit kwetsbare menskind. Dit mooie verhaal eindigt zo: 'Toen ze hun geschenken hadden gebracht, werden ze in een droom' – en dus niet door die ster – 'gewaarschuwd niet langs Herodes, maar langs een andere weg terug te keren naar hun land.' Niet langs een koning die ten koste van alles koning wil blijven. Juist die moet je mijden (of boycotten of negeren of ongehoorzaam zijn). Want de werkelijke macht heeft dit kwetsbare mensje. Zijn gezag zal vrede brengen mits wij hem volgen. Op zijn weg door de diepte.

GERRIT DE GROOT

Dolf Tielkemeijer, predikant in Den Haag-zuidwest, en emeritus-predikant Gerrit de Groot schrijven om beurten een aflevering van deze theologische rubriek. De titel is een knipoog naar het befaamde boek *Bijbels ABC* van K.H. Miskotte.

Expositie in Meermanno

Boekjes vol zilverwerk

AGENDA Wat doe je met een antiek zilveren slotje op een oud bijbel-tje? Een broche van maken? Het is mooier het geheel intact te laten.

HONDERD HUISBIJBELTJES MET het prachtigste zilverbeslag liggen deze maand uitgesteld in Museum Meermanno. 'Zilver voor de zondag', heet de expositie treffend. Vooral op het platteland hoorden de gebedenboekjes, bijbeluitgaven en liedboekjes bij de zondagse dracht. Elke streek had zijn eigen gespecialiseerde zilversmid en mode. Friese boekjes waren uitbundig versierd, Groningse minder. In Drenthe was het plaatwerk dunnetjes, Amsterdam was royaal met het edelmetaal. Zeeuws zilverwerk was stoer en massief. De luxe boekjes konden allemaal op slot. Zo liggen ze ook in de vitrines: dicht. Dat is jammer, want ze zijn juweeltjes van typografie. Maar ook de bandjes zijn fraai verzorgd. De meeste zijn van hard leer, maar er zijn er ook bij van schildpad of van gemarmerd kalfsleer.

is. Wie kan zich het nieuwe Liedboek met zilverbeslag voorstellen? Blijft de vraag, hoe de uitbundige versiering te rijmen viel met de spreekwoordelijke protestantse zuinigheid. Want hoewel er ook katholieke en joodse bundeltjes liggen, kwamen de meeste bundeltjes van het calvinistische erf. Dat is toevallig: daar wandelen de heer en mevrouw Van Noordwijk het museum binnen. Zij hebben de verzameling opgebouwd. Mevrouw is duidelijk. Niks zuinigheid, zegt ze. De opdrachtgevers droegen op zondag als ze naar de kerk gingen ook hun mooiste kleren. Als je God ging ontmoeten was het beste nog niet goed genoeg. Een boek met sierlijk zilverwerk paste daarbij. Veel oude boekjes zijn geneuveld. Van het zilver zijn armbanden en broches gemaakt. Begrijpelijk, maar ook jammer. De expositie is een mooie kans om het beslag met sluitwerk te zien zoals het tientallen jaren in 'bedrijf' is geweest. Als erfgoed. En als glanzend teken van vroomheid.

JAN GOOSSENSSEN

MUSEUM MEERMANNO,
PRINSESSEGRACHT 30. T/M 2 MAART.

Geen zuinigheid

De wereld van de bijbelversiering kent haar eigen vocabulaire. Wie heeft gehoord van muiers en klamparmen? Het is een wereld apart, die verdwenen

Troubadour

Martijn Breman is troubadour. Maandelijks zingt hij een lied of draagt hij een gedicht voor. Te beluisteren op website kerkindenhaag.nl.

Goede voornemens

Mijn goede voornemens van vorig jaar die nu al maanden op de plank verstoffen en mijn ambities die zo snel versloften, poets ik op nieuwjaarsdag weer even op. Want het is zeer beschamend, maar wel waar: die mooie keur aan plannen en beloften ging in de tweede week al op de schop.

Mijn goede voornemens van vorig jaar, zij hadden reeds een tweede kans gekregen. Ik kwam er onlangs zelfs een aantal tegen van vijfen zes en wel van twaalf jaar oud. Voorlopig ben ik er nog niet mee klaar, want op mijn doelen rust beslist geen zegen; elk jaar opnieuw ga ik weer in de fout.

Mijn goede voornemens van vorig jaar, die maken duidelijk: ik word niet wijzer. Ik voel mij net de nieuwkierenkeizer die nog gelooft in zaken die niet zijn. Ik doe mijn best wel, maar het is zo zwaar. Ik geef het toe: ik heb geen wil van ijzer, maar een klein willetje van porselein.

Tien vrijkaartjes voor Museum Meermanno

Welk boekje op de expositie 'Zilver voor de Zondag' is op de grootste afstand van Den Haag gemaakt?

Wie deze vraag goed beantwoordt, krijgt een vrijkaartje voor de expositie om aan iemand cadeau te geven. Het antwoord is op de expositie te vinden. Meermanno heeft tien vrijkaartjes beschikbaar gesteld. Het goede antwoord moet worden gestuurd naar: redactie@kerkindenhaag.nl. Prijswinnaars krijgen snel bericht, in volgorde van binnenkomst. De actie geldt zolang er kaartjes beschikbaar zijn.

Grote filosofen over leven en geluk

Veel filosofen hebben antwoord gezocht op vragen over rechtvaardigheid, menselijke aard en geluk. Kortom, over wat nodig is voor een goed leven. Arne Jonges deelt op een avond de gedachten van Aristoteles, Martha Nußbaum en Jürgen Habermas daarover.

DONDERDAG 23 JANUARI, 20 UUR.
HOUDTRUSTKERK.

Bulgaarse kunst in Aandachtscentrum

In het Aandachtscentrum (Centrum) zijn beeldhouwwerken en schilderijen te bewonderen van de Bulgaarse kunstenaar Christo Christov. Hij is een begrip onder kenners van Oost-Europese beeldhouw- en schilderkunst. Christov wordt geïnspireerd door verhalen uit de Oudheid, sagen, mythen en legenden, bekeken door moderne ogen. In 2000 werd hij met de prestigieuze 'Gouden penseel' onderscheiden voor zijn bijdrage aan de Bulgaarse moderne kunst. Tot eind januari in het Aandachtscentrum, Schoolstraat 18. Toegang vrij.

'Vissers van mensen.'

Galerie wordt etalage oud-katholieke kerk Goudse Glazen in nieuw jasje

AGENDA De galerie van de oud-katholieke kerk in het centrum heeft een nieuwe naam. En er is ook een

nieuw etalage 'Geabstraheerde bomen'. Er hangen collages die gerelateerd zijn aan de beroemde Goudse Glazen in de Sint

KUNSTENARES ANNEKE INGELSE heeft tot eind januari een expositie in de galerie van de oud-katholieke kerk aan de Molenstraat. Het is de achterkant van de befaamde schuilkerk aan de Juffrouw Idastraat is. De galerie heeft een gastvrijere entree gekregen en heet nu Galerie 44. Voorheen was het 'His Gallery'.

Omdat de oud-katholieke kerk zo verscholen ligt, fungeert de galerie als 'etalage'. 's Zaterdags om half 3 is de galerie tevens het startpunt voor een gratis rondleiding door het oud-katholieke gebouwencomplex. Aanmelding vooraf is niet nodig. Anneke Ingelse laat werken zien uit de reeksen 'Goudse Glazen opnieuw ver-

tel'd' en 'Geabstraheerde bomen'. Er hangen collages die gerelateerd zijn aan de beroemde Goudse Glazen in de Sint Jan van Gouda. Hierbij heeft Ingelse de figuren van deze gebrandschilderde ramen uit hun bestaande kaders gehaald en er nieuwe composities mee gemaakt rond thema's als Simson, de geboorte van Jezus, David en Goliath, *dies irae*. Daarnaast exposeert ze acrylschilderijen op papier, van bomen. Te zien is hoe in haar werk de ene boom uit de andere evolueert: van een gebied

'Simon vernietigt de Tempel.'

tussen figuratief en geabstraheerd in naar volledig geabstraheerd. Ingelse woont en werkt in Gouda. Zij is opgeleid aan de Vrije Academie in Den Haag. Muziek en de natuur zijn haar inspiratiebronnen.

WOENSDAG 13:30-17 UUR EN ZATERDAG 13-17 UUR (NIET OP 25 DECEMBER EN 1 JANUARI). MOLENSTRAAT 44.

Film over vuilniskunst

Beroemd kunstenaar Vik Muniz maakte een Oscar-winnende documentaire (*Waste Land*, 2010) over vuilnisplukkers die kunst maken van vuilnis op 's werelds grootste afvalberg in Rio de Janeiro. Film en nagesprek in de Maranathakerk.

Woensdag 22 januari, 19:30 uur.

COLUMN NAASTENLIEFDE IS GEEN STAATSTAAK

De geloofsbelijdenissen die in de liturgie gebruikt worden, hakken de knoop door over – meestal dogmatische – kwesties waarover christenen ooit tot bloedens toe verdeeld zijn geweest. Zaken waarover ze het eens waren, blijven gewoonlijk ongenoemd. Die waren immers vanzelfsprekend. Nog steeds houden kerkgangers diezelfde zaken stilzwijgend voor vanzelfsprekend, misschien zelfs wel voor wereldwijd geaccepteerd. Dientengevolge zou het zo maar kunnen dat kerkgangers niet direct een antwoord weten te geven op de vraag wat nu het meest apart is aan het christendom ten opzichte van concurrerende godsdiensten, zoals de islam of het boeddhisme. Het eerste bijzondere punt van het christendom lijkt mij de Gouden Regel: 'Doe de mensen zoals ge wilt dat de mensen u doen.' Andere religies be-

halve het jodendom kennen die regel niet. Of in een andere vorm, meestal zo dat de regel alleen voor geloofsgenoten geldt, of voor alle levende wezens, ook de katten en het slachtvee. Hierover wordt, met de bedoeling af te doen aan de uniekheid van het christendom, in polemieken trouwens veel gelogen. Het tweede is: 'Geef de Keizer wat de Keizer, en God wat God toekomt.' Dat is niet alleen een oproep tot scheiding tussen staat en godsdienst, maar ook een oproep om de godsdienst en de keizer (lees tegenwoordig: de moderne overheid) een beperkte, niet te grote rol te laten spelen. Moderne overheden maken zichzelf graag breed, en nemen sinds de 19de en 20ste eeuw gretig de rol over die de kerken vroeger gespeeld hebben op het gebied van onderwijs, ziekenverpleging, armenzorg, kunst en wetenschap. De kerken waren

in die jaren al aan het marginaliseren, en hebben zich door de almachtige, alomtegenwoordige en alwerende staat die in die periode juist aan het groeien was, verder laten marginaliseren. Veel kerkgangers zijn door de loodzware aanwezigheid van de staat zo van het karakter van het christendom vervreemd geraakt, dat ze denken dat het van naastenliefde getuigt om via demonstraties en 'aksie' de overheid, en dus alle belastingbetalers, te dwingen liefdadigheid te betonen aan al wie ziek en zwak is. Nee, barmhartigheid en naastenliefde, dat is zelf asielzoekers (hoeveel trouwens?) in huis nemen, niet de plicht tot liefdadigheid afschuiven op de overheid en de belastingbetaler. Ondertussen is de staat best blij met al dat vertrouwen. De monstergroei van de staat verloopt eigenlijk dermate voorspoedig, dat er al weer wat

taken kunnen worden geprivatiseerd. Maar let op, nooit en te nimmer zullen dit de traditionele taken van de christelijke kerken zijn. God meer geven dan hem toekomt, en bijvoorbeeld in een boerka gaan lopen of de sharia invoeren, is in directe strijd met het 'Geef de Keizer wat des Keizers is, en Gode wat Gods is'.

De staat meer geven dan de staat toekomt, leidt ertoe dat de maatschappij financieel van de rails loopt en verkommert, dat gezinnen hun zelfredzaamheid kwijt raken, en dat de sociale banden waaraan het christendom hecht, verloren gaan. Hou de keizer op zijn plaats en de kerken bij de les.

HANS JANSEN
HANS JANSEN IS
ARABIST.